

12. Ferguson, D. L. *Improving Education: The Promise of Inclusive Schooling*. Education/ D. L. Ferguson, A. Desjarlais, G. Meyer.- Newton: Development Center, MA. National Inst. For Urban School Improvement, 2000.- 96 p.

13. Шашкина Г. Р. *Основы коррекционной педагогики и коррекционной психологии: логопедическая ритмика*. – М.: Юрайт, 2020. – 216 с.

14. Arshad, M. A., Shabbir, M. S., Mahmood, A., Khan, S., & Sulaiman, M. A. (2020). *An exploration of IQ, EQ, spiritual quotient (SQ) elements in the human reengineering program (HRP) practices: A study on the drug rehabilitation Centre in Malaysia*. *Journal of Human Sport and Exercise - 2020 - Winter Conferences of Sports Science*. <https://doi.org/10.14198/jhse.202015.proc2.32>

УДК 376.37

МРНТИ 14.29.29

Акилбаева Г.И.¹, Нурақын А.Т.²

¹филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, akilbayeva71@mail.ru

²7М01901 – Арнайы педагогика мамандығының 2 курс магистранты, nurakyn99@inbox.ru,

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

Шымкент қ., Қазақстан

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ІІІ ДЕҢГЕЙДЕГІ ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМЫМАУЫ БАР БАЛАЛАРДА БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Мақалада байланыстырып сөйлеуді дамыту, қалыптастыру негіздеріне сипаттама беріліп, мектеп жасына дейінгі ІІІ деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда байланыстырып сөйлеуді түзету жұмыстарының негізгі бағыттарына талдау жасалынып, дәйектелген.

Бүгінгі күні сөйлеуді дамыту біздің қоғамда өзекті мәселе болғандықтан мектеп жасына дейінгі балалардың басым бөлігі өз ойын анық жеткізуде қиналады, бұл байланыстырып сөйлеу тілін дамытуды қажет ететіндігін көрсетеді. Мектеп жасына дейінгі ІІІ деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда сөйлеу тілі дамуындағы қиыншылықтар мен саналы түрде ықпал ететін түзету жұмыстарының тиімділігін анықтау мақсатында эксперименттік зерттеу ұйымдастырылды. Зерттеу бағытына сәйкес мектепке дейінгі педагогикалық еңбектер бойынша балаларды әңгімелеуге үйрету байланыстырып сөйлеуді қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі ретінде қарастырылды, логопедия саласындағы мемлекет тарапынан жүзеге асырылып жатқан іс-шараларға талдау жасалынып, зерттеудің педагогикалық тиімділігі тәжірибе арқылы тексерілді. Экспериментте балалардың ауызша байланыстырып сөйлеу тілін тексеру барысында сұрақтарға толық, кең көлемді жауап беру, оқылған ертегі, мәтіннің қысқаша мазмұнын айту, суреттерге қарап өз тәжірибе негізіне сүйене отырып сөйлем құрастыру, бақылаудағы объектіні суреттеу көрсеткіштері негізделіп, қорытынды алынды. Зерттеу нәтижелеріне сүйеніп байланыстыра сөйлеуді қалыптастыру бойынша түзету жұмыстарының негізгі бағыттары көрсетіліп, анықталған.

Тірек сөздер: Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы, байланыстыра сөйлеу, түзету, монологты сөйлеу, диалогты сөйлеу.

Акилбаева Г.И.¹, Нуракын А.Т.²

¹кандидат филологических наук, старший преподаватель, akilbayeva71@mail.ru

²магистрант 2 курса по специальности 7М01901 – Специальная педагогика, nurakyn99@inbox.ru,

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ III УРОВНЯ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье дана характеристика основ формирования, развития связной речи, проведен анализ основных направлений работы по коррекции связной речи у детей с общим недоразвитием речи III уровня дошкольного возраста.

Поскольку развитие речи сегодня является актуальной проблемой в нашем обществе, большая часть дошкольников испытывает трудности с четким выражением своих мыслей, что говорит о необходимости развития связной речи. Было организовано экспериментальное исследование с целью выявления трудностей в развитии речи и эффективности коррекционной работы, сознательно способствующей развитию речи у детей с общим недоразвитием речи III уровня дошкольного возраста. В соответствии с направлением исследования, обучение детей рассказыванию по дошкольным педагогическим работам рассматривалось как одно из основных средств формирования связной речи, анализировались проводимые государством мероприятия в области логопедии, экспериментально проверялась педагогическая эффективность исследования. В ходе проверки устной связной речи детей в эксперименте были обоснованы подробные, развернутые ответы на вопросы, рассказывание прочитанной сказки, краткого содержания текста, составление предложений на основе собственного опыта по просмотру картинок, описание наблюдаемого объекта в ходе проверки устной связной речи детей. На основе результатов исследования были выделены и определены основные направления коррекционной работы по формированию связной речи.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, связная речь, коррекция, монологическая речь, диалогическая речь.

Akilbayeva G.I.¹, Nurakyn A.T.²

¹candidate of philological sciences, senior teacher, akilbayeva71@mail.ru

²7M01901 –Special pedagogy, undergraduate 2 course, nurakyn99@inbox.ru,

South Kazakhstan state pedagogical university,
Shymkent, Kazakhstan

THE IMPORTANCE OF THE FORMATION OF COHERENT SPEECH IN CHILDREN WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT OF THE III LEVEL OF PRESCHOOL AGE

Abstract

The article describes the basics of the formation and development of coherent speech, analyzes the main areas of work on the correction of coherent speech in children with general speech underdevelopment of the III level of preschool age.

Since the development of speech is an urgent problem in our society today, most preschoolers have difficulty expressing their thoughts clearly, which indicates the need for the development of coherent speech. An experimental study was organized in order to identify difficulties in speech development and the effectiveness of correctional work that consciously contributes to the

development of speech in children with general speech underdevelopment of the III level of preschool age. In accordance with the direction of the study, teaching children storytelling in preschool pedagogical work was considered as one of the main means of forming coherent speech, state-conducted activities in the field of speech therapy were analyzed, the pedagogical effectiveness of the study was experimentally tested. In the course of checking the oral coherent speech of children in the experiment, detailed, detailed answers to questions, telling a read fairy tale, a summary of the text, making sentences based on their own experience in viewing pictures, a description of the observed object during the check of the oral coherent speech of children were justified. Based on the results of the study, the main directions of correctional work on the formation of coherent speech were identified and determined.

Keywords: general underdevelopment of speech, coherent speech, correction, monologue speech, dialogic speech.

Кіріспе

Жаңа білім парадигмасы балалардың білімін арттырып қана қоймай, оның білім алу арқылы жеке тұлға ретінде дамуын негізге алады. Ал дамудың бар ерекшеліктеріне байланысты қарым-қатынас құралы ретінде сөйлеу дағдыларын игеруді қажет етеді. Бүгінгі таңда балалардың сөйлеу тілінің дамуын қамтамасыз ету өзекті мәселелердің бірі.

Психология және психолингвистика тұрғысынан балалардың сөйлеу әрекетін қалыптастыру мәселелерін қамтитын бірқатар зерттеулер бар. Бұл зерттеулердің негізі балалардың ана тілінің грамматикалық құрылымын, сөйлем құраудың синтаксистік құралдарын, сөйлеуді жоспарлау мен бағдарлау операцияларын және меңгеру ерекшеліктерін қарастырады. Осы зерттеулерге сәйкес балалардағы сөйлеу әрекетінің әртүрлі жақтарының қалыптаспауы балалық шақтағы сөйлеуді дамыту проблемасына тікелей байланысты.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде балалар сөйлеу тілін қарқынды меңгеріп, әрі қарай даму үстінде болады. Осы кезеңде мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу тілінің түрлі бұзылыстары кездеседі, басым бөлігінде жалпы сөйлеу тілінің дамымауы байқалады. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамыту үлкен ғылыми және практикалық маңызға ие және кешенді логопедиялық көмектің мазмұнын ұйымдастыру қажеттілігін анықтайды.

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу ерекшеліктерін Р.Е. Левина, Н.А. Никашина, Г.А. Каше жан-жақты зерттеген. Кейін отандық ғалымдар Қ.Қ. Өмірбекова, Г.Б. Ибатова, Г.Н. Төлебиеваның еңбектерінде жалпы сөйлеу тілі дамымауын түзету жолдары қарастырылып келеді[1]. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауын Р.Е.Левина үш деңгейге бөліп қарастырған. Жалпы сөйлеу тілі дамымауының үшінші деңгейі сөйлем ішіндегі лексикалық-грамматикалық және фонетикалық-фонематикалық жағының толық жетілмеуімен сипатталады. Бұл деңгейдегі балалар айналасындағылармен сөйлесе алады, бірақ өз ойын жеткізуде қиналады, бұл байланыстырып сөйлеуді дамытуды қажет ететіндігін көрсетеді.

Байланыстырып сөйлеу өзіне тән ерекше белгілермен сипатталады. Ол тек қана сөйлемдердің тізбегі ғана емес, бір-бірімен логикалық түрде байланысқан ойлар жиынтығы. Сонымен қатар бұл адамның жалпы сөйлеу мәдениетінің көрсеткіші және адамдардың қарым-қатынасын қамтамасыз етеді. Баланың мектепте оқуға дайындығы көбінесе олардың байланыстырып сөйлеуді меңгеру деңгейіне байланысты болады. Мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалар ауызекі сөйлескенде тілі келмейтін қиын сөздерді, күрделі сөз тіркестерін қолданбауға тырысады. Коммуникативті іс-әрекеттерді орындау, сұрақтарға толық жауап бере білу, ойларын өз бетінше баяндай білу байланыстырып сөйлеуді дамытудың жеткілікті деңгейін талап етеді. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардағы байланыстырып сөйлеу дағдыларын игерудегі айтарлықтай қиындықтар тілдің фонетикалық-фонематикалық, грамматикалық және семантикалық жағының дамымауымен байланысты.

Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымауы бар балаларда байланыстырып сөйлеуді қалыптастыру және дамыту кешенді және жүйелі түзету жұмысында жүзеге асады. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың байланыстыра сөйлеуін дамытуға бағытталған тиімді әдістері мен түзету жұмыстарымен В.П. Глухов және Т.А. Ткаченко айналысқан [2,3].

Байланыстырып сөйлеу жоғары деңгейде коммуникация қызметін атқаратын болғандықтан, оны қалыптастыру үлкен маңызға ие. Байланыстырып сөйлеу дағдылары монологты және диалогты сөйлеу әрекетінде көрініс табады. Т.Б. Филичеваның айтуы бойынша мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда сөздік қордың шектеулі деңгейі байқалады[4]. Дыбысталуы жағынан ұқсас сөздерді көп пайдаланып, диалог кезінде қажетті сөздерді таңдау қиынға соғады. III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда ересектермен және құрдастарымен пайда болған диалог қысқа және аяқталмаған түрде көрініс табады.

Диалог сөйлеу байланысын іске асыратын қарым-қатынас жолының бірі. Диалогты сөйлеу монологпен салыстырғанда сөйлеудің жоғары, күрделі формасы және диалогтың, әңгімелесу әрекетінің әрбір сәті ауызекі сөйлеуді құрайды. Ғалымдардың пайымдауынша III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда байланыстырып сөйлеудің артта қалуы тек сөйлеу бұзылысымен шектеліп қоймай, сонымен қатар оның интеллектуалдық дамуымен байланысты. Диалогты сөйлеудің болмауы мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың психикалық дамуына, мінез-құлқына және құрдастарымен байланыс орнатуына кедергі келтіреді.

Мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардағы диалогты сөйлеуді дамытудың негізгі мақсаты – диалогты қарым-қатынас және байланыстырып сөйлеу нысаны ретінде пайдалануға үйрету. Осы мақсатқа сәйкес диалогты сөйлеуді үйретудің барлық міндеттерін тек сұрақ-жауап формасында ғана емес, жағдайға сәйкес әртүрлі тілдік құралдарды пайдалану кезінде балалардың диалог құру дағдыларын дамыту қажет.

Т.Б. Филичеваның зерттеулеріне сәйкес III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балаларда байланыстырып сөйлеуді қалыптастырудың өзіндік ерекшеліктері келесідей көрінеді[5]:

- тақырып, сурет бойынша әңгіме құрастыруда логикалық тізбектің болмауы;
- сюжеттік суреттер сериясын байланыстыра алмау;
- әңгіменің, оқиғаның мағынасын түсінбеу;
- жеке эпизодтарды қайталау.

Сол себепті байланыстырып сөйлеуді жүзеге асыру үшін баланың отбасындағы, балабақшадағы өмірімен, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасына, оның танымдық қабілеті мен қызығушылығына байланысты әртүрлі шығармашылық элементтері бар тақырыптар бойынша әңгімелесу жұмыстары өткізіледі.

Е.И. Тихееваның айтуы бойынша суретті әңгімелеу барысында балалар суреттерге ерекше сүйіспендік танытады[6]. Олар өздеріне таныс жайттары, бастарынан кешірген уақиғалары туралы бөліседі, тыңдаушыларын да соған ынтықтырады. Осы сүйіспендікті педагог дер уақытында пайдаланып, әңгімелеушінің айқын да анық бақылай білуін және байланыстырып сөйлеуін дамытуды көздеу керек. Педагог сол әңгімені қолдап, оған жетелеуші сұрақтар қойып, әңгімеге қатысушылардың зер салуы мен сөйлеуіне басшылық жасап байланыстырып сөйлеуді тиімді қалыптастыруы қажет. Топта және еркін іс-әрекетте жарқын визуалды дизайнды, әртүрлі әдістер мен ойындарды қолданған жөн, бұл балалардың күнделікті өмірінде байланыстырып сөйлеудің дамуына ықпал етеді.

Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың сөйлеу күйін зерттеу деректері, осы топтағы балаларда байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бойынша арнайы жүйелі жұмыстың қажеттілігін көрсетеді. Логопедияның маңызды

қағидасы тіл бұзылыстарын талдау мен жеңудегі дифференциалды көзқарас. Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалармен түзету жұмысын жүргізу барысында бұл қағида сөйлеудің дамымауының себептерін анықтауда, сөйлеу тілінің жүйелі бұзылыстарының ерекшеліктерін ескеруде және тіл бұзылыстары мен баланың психикалық даму ерекшеліктері арасында байланыс орнатуда көрініс табады. Сонымен қатар дифференциалды көзқарас сөйлеу қызметінің неғұрлым қалыптасқан элементтерін анықтауға негізделген. Бұл қағида жалпы сөйлеу тілі дамымауы бар балаларда байланыстырып сөйлеуді қалыптастыру бойынша түзету жұмысының негізі болып табылады.

Байланыстырып сөйлеуді дамыту бойынша түзету жұмыс жүйесі кезінде логопедтің алдында келесі міндеттер болады:

- Сөйлеу жағдайын талдау және негізгі ерекшеліктерді анықтау;
- Балалардың тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамыту және бекіту;
- Байланыстырып сөйлеудің формаларын құру дағдысын қалыптастыру;
- Семантикалық компоненттерді ретпен орналастыру қабілетін қалыптастыру;
- Логикалық жүйелі сөйлем құруды бақылау және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту;
- Байланыстырып сөйлеумен тығыз байланысты бірқатар психикалық процестерді (есте сақтау, қабылдау, қиял) белсендіруге және дамытуға әсер ету.

Қазіргі таңда қазақ тілді жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларға жаңа мазмұнды картиналы авторлық ертегілер «Таба нан» (Р. Айсаров), «Мақта қыз бен мысық» (Әуелбаева С.), т.б. кеңінен қолданылуда.

А.Б. Бақраденова байланыстырып сөйлеуді дамытудың әдістемесін ұсынған[7]. Ол келесідей ретпен жүзеге асырылады:

1. Балаларға ұсынылатын суреттер, олардың жас ерекшелігіне, қабылдауына сай алынып, әртүрлі кейіпкерлерді бейнелейтін болуы керек;
2. Сурет арқылы балалардың сезімдерін оятатын, эмоцияларды ажырататын кейіпкерлер болғаны жөн;
3. Балалар суреттегі бейнеден алған әсерін ойында сақтап, қорытындылай білуі керек;
4. Логопедтің түзету жұмысын дұрыс ұйымдастыруы, баланың білімін дамытып, практикалық шеберлікке бейімдеуі керек;
5. Таңдалынған сурет немесе әңгіме балаларды шығармашылық қабілетке тәрбиелейтіндей алынуы тиіс.

Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту мақсатында балабақшада арнайы эксперименттік зерттеу жұмысы ұйымдастырылды. Экспериментте балабақшадағы мектепалды даярлық тобында жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың сөздік қор деңгейі, сұраққа толық жауап бере білу қабілеті, сөйлем құрау және қысқа әңгімелерді түсіну мен қайталау қабілеттері тексерілді. Анамнез жинау арқылы балалардың психикалық және танымдық даму деңгейі анықталды. Зерттеу тәжірибесіне мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар 5 бала қатысты.

Балалардың байланыстырып сөйлеу тілін тексеру кезінде Р.И. Лалаева ұсынған әдістемесіне сүйене отырып төмендегі тапсырмалар ұсынылды[8]:

1. Сюжеттік суреттер сериясына сүйене отырып сөйлем құрастыру.
2. Сюжеттік картина бойынша әңгімелеу.
3. Сюжеттік суретке сүйенбей әңгіме құрастыру.
4. Мәтін негізінде мазмұнын айту.
5. Өз бетінше әңгіме құрастыру.

Сюжеттік суреттер сериясына сүйене отырып сөйлем құрастыру бойынша балаға сюжеттік суреттер материал ретінде ұсынылады. Мысалы: қыз, гүл және су құйғыш. Суреттер ретімен қойылып, балаға сөйлем құрастыруға нұсқау беріледі. Егер де бала сөйлем құрас-

тыруға қиналатын болса, сұрақ қою арқылы көмек беріледі. Тапсырманы орындау кезінде балдық жүйе бойынша бағаланады (1-4):

- 1 балл – тек түбір сөздерді қолданады;
- 2 балл – логопед көмегімен сөйлемді қайталайды;
- 3 балл – сөздік қоры аз мөлшерде;
- 4 балл - сөздерді дұрыс байланыстыра алады, жүйелі сөйлем құрады.

Мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларды байланыстырып сөйлеуін зерттеу экспериментінің көрсеткіштері келесі кестеде анықталған.

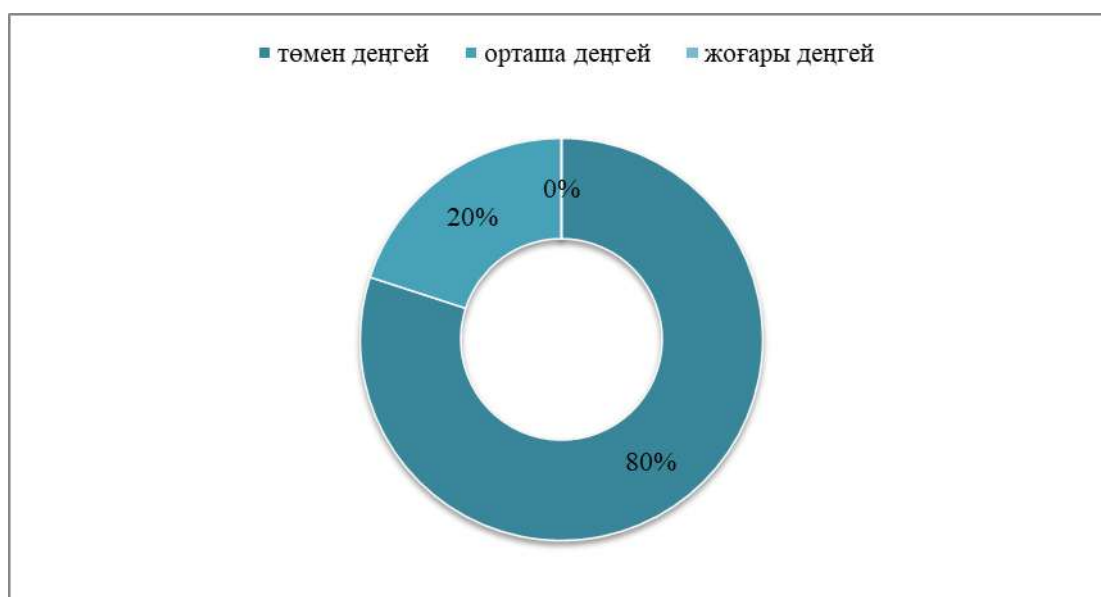
Кесте 2

№	Тапсырма мазмұны	А.	Т.	З	Қ.	С.
1	Сюжеттік суреттер сериясына сүйене отырып сөйлем құрастыру	2	2	2	1	2
2	Сюжеттік картина бойынша әңгімелеу.	2	1	1	1	2
3	Сюжеттік суретке сүйенбей әңгіме құрастыру	2	1	1	1	1
4	Мәтін негізінде мазмұнын айту	1	1	1	1	1
5	Өз бетінше әңгіме құрастыру	2	1	1	1	1
Жалпы балл саны		9	6	6	5	7

Балалардың жинаған балына қарай төмендегі бағалау өлшемдеріне негізделе отырып жоғары, орташа және төмен деңгейді анықтадық:

- 5-8 балл – төмен деңгей;
- 9-15 балл – орташа деңгей;
- 16-20 балл – жоғары деңгей.

Әр баланы жеке байқап-бақылау нәтижесі 1-суретте көрсетіліп тұрғандай үш деңгейді анықтады. Жоғары деңгейді балалар көрсете алмады, ал орташа деңгейді 5 баланың 1-і (20%), төмен деңгейді 4 бала (80%) көрсетті.

Сурет 1 – Байқап-бақылау нәтижесі.

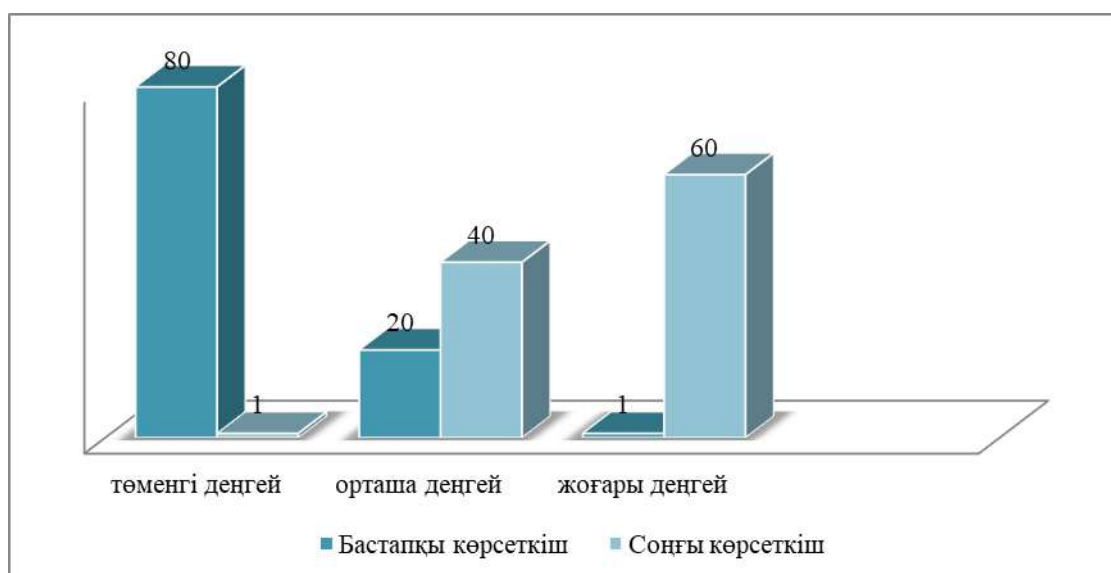
Зерттеуге алынған балалардың 80%-да (4 бала) қабылдау процесінің төмендігі, сюжеттік суретті дұрыс түсінбеу, сөйлем құрауда ойының шашыраңқы болуы байқалды. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың сөйлем құрауы үшін логопед тарапынан қосымша сұрақ қоюды талап етеді. Қажетті сөздерді таңдап қолдануы үшін ұзақ ойлануы мен сөйлемдегі сөздердің тәртібін қате қолдану анықталды. Орташа деңгейдегі бала (20%) сөздік қорының жеткіліктілігіне қарамастан, мазмұнын айту кезінде байланыстырып сөйлеу деңгейін қалыптастыру қажеттілігін көрсетті. Бұл көрсеткіштерге қорытынды жасай келе мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың байланыстырып сөйлеу тілін қалыптастыру маңыздылығын байқаймыз.

Зерттеу жұмысының қалыптастырушы кезеңінде III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың байланыстырып сөйлеуін дамытуға кешенді түзету жұмыстарын қолдану мақсаты қойылды. Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларды байланыстырып сөйлеуге үйретуде сөйлеу тілінің басты көрсеткіші болып табылатын сөздік қорды дамыту – басты міндет. Б.Б Баймұратова көптеген еңбектерде бала сөздігінің дамуына онымен ұйымдастырылатын лексикалық, грамматикалық және дыбыстық жұмыстардың маңызына тоқталады. «Оқу процесі басталғанда балалармен жүргізілетін сабақтарда үй іші, киім-кешек, ойындар мен ойыншықтар туралы әңгімелесу, сөздік дәрежесін дамыту, дұрыс айтуға үйрету тиімді» деп өз еңбегінде жазған [9].

Сонымен қатар В.П. Глуховтың әдістемесіне сүйене отырып байланыстырып сөйлеуді қалыптастыру үшін арнайы тапсырмалар дайындалды [10]:

- Берілген суреттер бойынша сөйлем құрастыру (объект+іс-әрекет). Балаға ұсынылған суреттер: бала сурет салып отыр, көбелек гүлге қонды, тиын жаңғақ терді.
- Балаға таныс ертегі кейіпкерін таңдап, соны сипаттауды ұсыну.
- Балаға таныс ертегі немесе қысқа әңгіме бойынша суреттер сериясын ұсынып, әңгіме құрастыру.

Мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың байланыстырып сөйлеуін дамытуға бағытталған кешенді түзету жұмыстары зерттеу тәжірибесін жүргізу кезінде қолданылды. Осы жұмыстардың тиімділігін анықтау мақсатында қорытынды кезеңде қайта диагностика жүргізілді.

Сурет 2 – Салыстырмалы диаграмма

Зерттеу жұмысының бастапқы көрсеткіші мен соңғы көрсеткішін салыстырып қарасақ 5 баланың 3-і (60%) жоғары деңгейді, ал 2-і (40%) орташа деңгейін құрайды. Қалыптастырушы

экспериментте қолданған түзету және дамыту жұмыстары балалардың байланыстырып сөйлеу дағдысының деңгейін көтерді.

Байланыстыра сөйлеу қабілетін дамыту жұмыстарында сюжеттік суреттер сериясы бойынша сипаттау әңгімелерін құрастыру үшін қажетті әртүрлі тапсырмалар қарастырылады. Жұмыстың сипатталған жүйесі балаларға күнделікті өмірде қолданылатын тілдік категориялардың (лексикалық, грамматикалық) қорын айтарлықтай нақтылауға, кеңейтуге мүмкіндік береді және оларды мектепте қазақ тілі бойынша бағдарламаны меңгеруге дайындайды.

Алдын ала оқыған мәтіндерге және тірек суреттерге сүйене отырып ертегіні құрастыру бойынша ұсынылған жұмыс жүйесі шығармашылық элементтерімен өз бетінше әңгіме құрастыру мен мазмұндау дағдыларын табысты қалыптастыруға ықпал етеді.

Балалардың байланыстырып сөйлеуінің дамуы сөйлеудің басқа аспектілерінің дамуымен тығыз байланысты. Басым назар аударуды сөздердің мағынасын түсінуге үйрету жұмыстары қажет етеді. Сонымен қатар байланыстырып сөйлеу жалпы білім беру міндеттерін бірлесіп жүзеге асырған жағдайда және тәрбиешілер мен ата-аналардың жұмысындағы тығыз сабақтастықпен қалыптасады.

Жүргізілген түзету жұмысы мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда байланыстырып сөйлеуді қалыптастыру және дамыту кезінде тиімділігін көрсетті деп қорытынды жасауға болады.

Қорыта келгенде, сіздерге ұсынған мектеп жасына дейінгі III деңгейдегі жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда байланыстырып сөйлеуді қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар ЖСТД бар балалармен түзете-дамыту жұмысын жүргізетін логопед мамандардың кәсіби іс-әрекетін тиімді, сапалы жүргізуге көмегін тигізеді деп сенемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г. С., Төлебиева Г. Н., Ибатова Г. Б. *Логопедия. Оқулық: Жоғарғы педагогикалық оқу орындарының дефектология бөлімдерінің студенттеріне арналған оқулық (Қ. Қ. Өмірбекованың редакциясымен)* – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 495 б.

2. Глухов В.П. *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием* / В.П. Глухов – М.: «АРКТИ», 2002. – 144 с.

3. Ткаченко Т.А. *Учим говорить правильно. Система коррекции ОНР у детей 6-ти лет.* . – М: Гном и Д. - 2001 г.

4. Филичева Т. Б. *Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение* / Т.Б. Филичева. – М.: Изд. - во ГНОМ и Д, 2000. – 128 с.

5. Филичева Т.Б., Туманова Т.В., Соболева А.В. *Методика преодоления недостатков речи у детей дошкольного возраста* / Т.Б. Филичева. – М.: Изд. – В.Секачев, 2016. – 280 с.

6. Тихеева Е.И. *Игры и занятия малых детей.* – М.: Изд.В.Секачев, 2018. – 103 с.

7. Бақраденова А.Б. *Мектеп жасына дейінгі балалардың ауызша сөйлеу тілін дамыту. Оқу-әдістемелік құрал.* – Павлодар: ПМПИ баспасы, 2012. – 153 б.

8. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. *Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя)* / Р.И. Лалаева. – СПб.: Питер, 1999. – 160 с.

9. Баймұратова Б.Б. *Тіл дамыту. Оқу-әдістемелік құрал.* – Алматы: Кітап баспасы, 2005. – 143 б.

10. Глухов В.П. *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием* / В.П. Глухов – М.: «АРКТИ», 2002. – 144 с.